

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

М. П. Вавринчук*

ІНТЕРЕСИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН

Внаслідок розпаду соціалістичного табору, розвитку демократизації українського суспільства, втрати старих світоглядних цінностей і частковим виходом духовного життя з-під партійного та громадського контролю Україна, як і решта республік колишнього СРСР, переживає своєрідний релігійний бум. Розвиток демократичних свобод, відкриваючи можливості для вільного розвитку суспільства, тягне водночас за собою в нинішніх умовах і певну небезпеку для духовного здоров'я нації.

На сьогодні українське суспільство переживає надзвичайно складний етап власного державотворення. Трансформаційні перетворення в Україні, спад виробництва, світова криза, знецінення соціальних гарантій болісно відбиваються на основній масі населення нашої країни.

Зовнішні негативні прояви перехідного періоду всім добре відомі. Вони враховуються і з ними, за умов прийняття фахових управлінських рішень, можна успішно боротися. Поширення духовних змін у державі, на відміну від економічних, політичних і навіть екологічних, не супроводжується гучними акціями громадської непокори: страйками, демонстраціями, голодуванням тощо. Такі процеси, немов міна уповільненої дії, визрівають приховано, довго, але коли вибухають — руйнують незворотно, не залишаючи надії на відновлення суспільного устрою. Соціологічні дослідження, доводять, що серед населення України є значна недовіра до державних інституцій, невпевненість у завтрашньому дні, з'являється страх за майбутнє дітей та онуків. Відбувається знецінення самої ідеї української державності, частина пересічних громадян з сумом згадують “комуністичне минуле” з гарантованим безкоштовним медичним обслуговуванням, освітою, пенсією, на яку можна було прожити. В Конституції України також не визначено духовних засад нової, для нашої країни, моделі суспільного устрою. В Основному Законі прямо наголошено, що “жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова”¹.

Український народ, як єдине джерело влади і носій суверенітету в нашій державі, змушений сам шукати ідеологічні засади теперішнього буття, і цими засадами для багатьох стає релігія. За статистичними даними, понад 58 % мешканців України вважають себе віруючими (в деяких регіонах таких є понад 80 %), а серед суспільних інститутів українські громадяни найбільше довіряють церкві. За умов ідеологічного вакууму саме релігія стає тією домінуючою ціннісною орієнтацією суспільства, що визначає співвідношення: добра й зла; що можна і що не можна; хто друг, а хто ворог. Релігійні світоглядні орієнтири вже вийшли із площини суто побутових взаємовідносин, і певним чином впливають на

© Вавринчук М. П., 2009

* заступник голови Хмельницької обласної державної адміністрації, доцент кафедри філософії та політології Хмельницького університету управління та права, кандидат політичних наук, доцент

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. // Конституція України від 26 червня 1996 р. // ВВРУ. — 1996. — №30 — Ст. 141.

перебіг подій політичного, культурного і навіть економічного життя в нашій країні. Церква, володіючи значними матеріальними та людськими ресурсами, маючи безпосередній вихід на електорат, стала не лише невід'ємним елементом української суспільно-політичної палітри, а й сама розпочала боротьбу за місце на "політичному олімпі"².

Активна участь служителів культури у виборчій кампанії на всіх рівнях, вихід релігійного життя за межі державних кордонів — це далеко не повний перелік позицій, за якими релігійний фактор набуває дедалі більшого впливу на національну безпеку України. Зважаючи на це, можливість загострення міжконфесійних та міжцерковних конфліктів має розглядатися як загроза національній безпеці України в цілому, що породжує інші загрози у найважливіших сферах життєдіяльності країни, ускладнюючи вирішення гострих проблем як на державному, так і регіональному рівнях.

Загалом під релігійною складовою національної безпеки України слід розуміти такий стан релігійно-церковного життя нації (її державно-церковних, міжцерковних та внутрішньочерковних стосунків), що є чи за певних обставин може бути загрозою національним інтересам держави, стабільному розвитку суспільства та здійсненню невід'ємних прав і свобод громадян. Це стан захищеності життєво важливих духовно-релігійних інтересів українського суспільства (особи, груп віруючих, держави) від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність.

Об'єктами духовно-релігійної складової національної безпеки України є:

- особа, її духовно-релігійні права й свободи;
- релігійні організації та взаємовідносини між ними;
- держава, її національно-культурна самобутність, незалежність та територіальна цілісність.

Головним суб'єктом національної безпеки у духовно-релігійній сфері є Українська держава, що разом із національними церквами проводить цілеспрямовану політику в цій галузі, покликану забезпечити духовну єдність українського народу, стабільність та динамізм прогресивного розвитку всього суспільства.

Результатами такої державної політики має бути реалізація національних інтересів у духовно-релігійній сфері. Це насамперед: зміцнення суверенітету і незалежності України, ефективне та соціально орієнтоване державне управління гуманітарними процесами, свобода волевиявлення й реалізація релігійних інтересів особи та груп віруючих, конструктивне розв'язання міжцерковних конфліктів, що виникають.

При цьому найважливішими чинниками національної безпеки у духовно-релігійній сфері є:

- внутрішньорелігійна стабільність (міжцерковна та міжконфесійна злагода — здатність до вирішення релігійних конфліктів, насамперед ненасильницькими методами);
- зовнішньорелігійна стабільність (зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження її національно-культурної самобутності та незалежності — наявність для цього ефективного механізму);
- повне задоволення релігійних потреб, свобода волевиявлення та віросповідання окремих людей та груп віруючих;
- наявність комплексної стратегії суспільно-політичного й духовного розвитку держави, у тому числі й у галузі забезпечення духовно-релігійної безпеки України.

Сьогоднішня Україна — багатоконфесійна держава, в якій, за даними Державного комітету України у справах релігій, діє понад 21 тис. тільки офіційно зареєстрованих релігійних громад, близько 80 деномінацій, напрямів та спрямувань.

Наймасовішими серед Українських Церков є Українська Православна Церква (УПЦ Московського Патріархату); Українська Православна Церква-Київський Патріархат (УПЦ-КП); Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ); Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ); Римо-Католицька Церква в Україні (РКЦ); Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСОЄХБ); Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської — п'ятдесятників (ВСХВС); Всеукраїнський союз об'єднань Церкви християн-адвентистів сьомого дня (ВСОЦХАСД) та Релігійна організація Свідків Єгови в Україні (РОСЕ).

² Здіорук С. І. Релігійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти // Національна безпека України, 1994-1996 рр. — К.: НІС, 1997.

В цілому саме вони становлять понад 90 % від загальної кількості зареєстрованих релігійних організацій у державі, володіють значними матеріальними та людськими ресурсами.

Українська Православна Церква, яка фактично складає частину Московського Патріархату, Українська Православна Церква — Київський Патріархат (УПЦ-КП), Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) та Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ) ведуть між собою досить жорстоку боротьбу за храми, паству, фінанси та «місце під сонцем». Водночас вони обтяжені внутрішніми проблемами та розбудовою у повному обсязі власних церковних структур (управління, освіта, монастирі, місії, видавництва тощо).

УПЦ, УПЦ-КП, УАПЦ та УГКЦ набирають сьогодні в Україні чітко окресленого регіонального забарвлення: УПЦ — Схід, Південь; УПЦ-КП — Центр, Волинь; УАПЦ та УГКЦ — Захід України. Внаслідок цього вони об'єктивно не можуть бути виразниками загальноукраїнських інтересів і в умовах сьогодення активно займаються пошуками союзників, як в Україні, так і за її межами. Найприроднішою зарубіжною опорою для УГКЦ є Рим, для УПЦ — Москва, для УПЦ-КП та УАПЦ — світова українська діаспора.

Розлад і протистояння в середині Українського православ'я вміло використовують, а подекуди й штучно розпалюють ті, хто не зацікавлений у єдиній Українській православній церкві, а з рештою — у справді незалежній Україні. Ми ще раз пересвідчилися в цьому під час святкування у 2008 році у м. Києві 1025 річчя Хрещення Русі та зустрічі між двома іноземними патріархами — Святійшим архієпископом Константинополя-Нового Риму і Вселенським Патріархом Варфоломієм I та Патріархом Московським і всієї Русі Алексієм II. Закордонні церкви розглядають український православний потенціал як загрозу своєму безмежному пануванню у християнському світі, а для деяких із них він взагалі може підірвати теологічні засади функціонування. Зокрема, протидія Московського Патріархату Православній Автокефалії в Україні зумовлена тим, що виникнення в Україні своєї Церкви ставить питання про визнання автентичності духовно-культурних надбань і державних традицій України і Київської Русі, про право Київської митрополії вважатися Церквою-Матір'ю щодо Церкви Росії, а відтак незаконність перебрання Московським престолом на себе ідеї апостольського благословення, яке одержало Українське православ'я від апостола Андрія Первозванного.

Із деякою упередженістю розглядає віруючу громаду в Україні і Святий престол. Для Папи Римського українські католики стали черговим об'єктом евангелізації, що потребує ретельної батьківської турботи і не має права на самовизначення. Фактично Римо-Католицька Церква в Україні є осередком церкви на нашій території у вигляді п'яти її структурних підрозділів: Львівської архієпархії, Волинської, Києво-Житомирської, Кам'янець-Подільської дієцезій та Апостольської Адміністрації для римо-католиків Закарпаття під головуванням Апостольського Нунція в Україні. Проявом відвертої недовіри Верховного понтифіка до українських католиків є те, що з 401 священнослужителів РКЦУ тільки 32 % є громадянами України. Такі ж проблеми існують і для греко-католиків України, а саме: невизнання патріархату УГКЦ Апостольською Столицею, відмова у канонізації митрополита Андрея Шептицького, відсутність юрисдикції глави УГКЦ на парафії Закарпаття і Польщі.

Сьогодні в Україні набрав сили бурхливий процес творення нової моделі релігійно-церковного буття і особливістю цього процесу є те, що він розвивається не лише за рахунок дії внутрішніх чинників, а й під впливом активної місіонерської діяльності закордонних релігійних організацій та центрів. Деякі світові релігійні центри розглядають нашу державу як своєрідний полігон, а український народ — як натовп «безкультурних аборигенів» без своєї історії, віри й традицій. Безумовно, Україна потребує більшої інтеграції у світовий соціокультурний простір. Але чому цей процес має бути одностороннім рухом? Інтереси національної безпеки України, зважаючи на чітко окреслене територіальне поширення церков, очевидно вимагають призупинити неконтрольований потік ідеологічної обробки закордонними служителями культу українських парафіян.

Чим гостріше український православний розкол, тим більше людей шукає Бога у новостворених церквах. Кожного року в Україну приїждять десятки груп місіонерів, проповідників, освітян тощо. Релігійний вакуум країни заповнюють американські, західноєвропейські, японські і навіть африканські місіонери. «Ми не спроможні нічого

протиставити новим віруванням, що відводять нашу паству на хибний шлях. Ми роз'єднані, а отже, — безсилні”, — кажуть керівники розколотої Української Православної Церкви³.

Незважаючи на заходи, що проводяться, слід очікувати, що у подальшому триватиме і навіть поширюватиметься експансія закордонних місіонерів в Україну. Враховуючи складну економічну, соціально-політичну і культурно-релігійну ситуації в країні, неформовану правову базу, порівняно низький рівень життя населення, можна розглядати місіонерську діяльність як спробу втручання у внутрішні справи нашої держави, намагання впровадження чужих цінностей, що далекі від національної культури і традицій.

Стратегічні інтереси нації у духовно-релігійній сфері є виключно компетенцією її життєво важливих інтересів (тобто усвідомлених потреб) за певних історичних умом і повинні вважатися реальним проявом останніх щодо конкретних просторово-часових характеристик. Загроза стратегічним інтересам нації у духовно-релігійній сфері становить реальну небезпеку ефективній життєдіяльності державного механізму та розвитку країни, що може трансформуватися у загрозу життєво важливим національним інтересам.

Оперативно-тактичні інтереси нації у духовно-релігійній сфері мають локальний характер. Звичайно вони короткотривалі та втрачають актуальність після розв'язання відповідних поточних проблем. Вони підпорядковані глобальній меті — реалізації стратегічних інтересів, тобто з практичним засобом їхнього впровадження в життя.

Життєво важливі інтереси нації у духовно-релігійній сфері полягають у тому, що всі без винятку релігійні організації та рухи діяли виключно у правовому полі держави, плідно співпрацюючи на благо українського народу, його суверенності та розвитку.

Національні інтереси України у духовно-релігійній сфері зумовлені насамперед, її статусом суверенної держави, яка самостійно визначає свою внутрішню і зовнішню політику, керуючись власними уявленнями про ситуацію у світі, усвідомлюючи при цьому також необхідність дотримання міжнародного права.

Духовно-релігійний суверенітет нації не має чітко визначених загальноприйнятих критеріїв оцінки і тому може помилково вважатися неактуальним.

Духовно-релігійна сфера національних інтересів безпосередньо пов'язана з дією механізмів самозбереження нації, суспільства, держави та зі створенням максимально сприятливих умов для її цивілізаційного розвитку. Необхідною умовою розбудови демократичної держави є те, що національні інтереси, особливо у духовно-релігійній сфері, мають визначатися виключно волевиявленням народу безпосередньо або через вищі інституції державної влади. При цьому визначальним є принцип відокремлення церкви від держави як можлива конституційна демократична засада взаємовідносин держави і релігійних організацій, умова та гарантія свободи совісті.

Відокремлення церкви від держави — це повна секуляризація державно-правових відносин та звільнення усіх сфер, що перебувають у компетенції держави, від регулятивно-санкціонуючої ролі релігії і церкви. Підґрунтям цього принципу є невтручання держави, її органів та інститутів, службових осіб у внутрішні справи богослужбового, канонічного, організаційного характеру та здійснювану в межах законів діяльність релігійних організацій, забезпечення рівності прав і можливостей для всіх без винятку віросповідань, організацій, створених з ознакою ставлення до релігії. Хоча світська держава у питаннях віри є нейтральною, вона захищає права та законні інтереси релігійних організацій, поважає їхні традиції та внутрішні настанови, які не суперечать чинному законодавству. У свою чергу, релігійні організації не можуть втручатися у справи держави, її органи, виконувати будь-які державні функції, брати участь у виборах органів державної влади тощо.

Вітчизняний історичний досвід переконує, що нерозуміння процесів, які мають місце у гуманітарній сфері в цілому та релігійному житті зокрема, й некерованість ними призводить до руйнівних конфліктів у державі. Нині в Україні пріоритетним має бути напрям на консолідацію всього суспільства із націленням його політичної волі на реалізацію загальнонаціональних інтересів та максимальним використанням духовно-інтелектуального потенціалу. Серед першочергових завдань консолідації нації нейтралізація загроз сепаратистських тенденцій, підвищення життєвого рівня населення, модернізація

³ Петрик В. М. Стратегія захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері України // Роль православних духовних цінностей у формуванні національної свідомості та громадської позиції сучасної молоді: Матеріали III Міжнародно-практичної конференції, Київ, 25.03.2005 р. — К.: МАУП, 2006

управління державою і суспільством та зміцнення духовно-морального здоров'я народу. Важливу роль у цей складний і відповідальний період здатна відіграти виважена і водночас динамічна державна політика України у сфері державно-церковних відносин та обстоювання власних у національних інтересів. Тільки кропітка цілеспрямована робота за цим напрямом зможе перешкодити закордонним емісарам впливати на розстановку політичних сил в Україні, керувати суспільною думкою через свою паству.

Підсумовуючи вищевикладене, у партнерських взаємовідносинах держави і церкви (релігійних організацій) потрібно зазначити наступне. Партнерські відносини двох даних суспільних інститутів мають ґрунтуватися на визнанні того, що вони обидва, будучи відокремленими та суверенними один від одного в питаннях, що належать до їх виняткової компетенції, діють в інтересах українського суспільства.

Спільною метою держави і церкви (релігійних організацій) є забезпечення права людини на свободу совісті, консолідація українського суспільства, збереження та примноження його традиційної релігійної культури, формування його ціннісних орієнтацій, розв'язання загальносуспільних проблем.

В контексті правового забезпечення зазначених відносин пріоритетними напрямами мають бути:

— розробка та впровадження правового механізму захисту традиційної релігійної культури суспільства, зокрема: заборона приватизації націоналізованого в минулому майна релігійного призначення; врегулювання умов та правил здійснення спеціальної експертизи релігійної практики новітніх релігійних рухів;

— підготовка та видання докладного юридичного коментарю до базового закону та інших нормативно-правових актів, що регламентують відносини у сфері забезпечення права на свободу совісті та діяльності церкви (релігійних організацій); кодифікація нормативно-правових актів із зазначених питань, формування та видання збірника нормативно-правових актів у сфері забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, включаючи міжнародні нормативно-правові акти, визнані Україною;

— визначення правового статусу церкви (релігійних організацій) в частині оподаткування, не прирівнюючи її (їх) до комерційних та/або громадських структур, враховуючи неприбутковий і суспільно корисний характер її (їх) діяльності.

Необхідним фактором сприяння реалізації права громадян на свободу вибору характеру освіти має бути елемент свободи совісті. Для цього: законодавче врегулювання права церкви (релігійних організацій) на заснування конфесійних навчальних закладів; розробка та впровадження: державного стандарту богословської (теологічної) освіти; механізму визнання документів про освіту, отриману в релігійних (духовних) навчальних закладах; ліцензування та акредитації конфесійних навчальних закладів усіх рівнів; вивчення можливостей фінансування дисциплін, що викладаються в конфесійних навчальних закладах та належать до державного стандарту, з бюджетних коштів; механізму впровадження вивчення релігії у державній школі на добровільних (факультативних) засадах.

Також потрібно відмітити значимість сприяння формуванню релігійної толерантності та збереженню традиційної релігійної культури суспільства через впровадження в програми середньої загальноосвітньої школи курсу основ української християнської культури (християнської етики), який не супроводжується релігійними обрядами; вищої школи (вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації) — курсу наукових дисциплін, предметом яких є історія, філософія, богослов'я (теологія), культура та традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України; курс має передбачати активне залучення представників відповідної релігійно-культурної традиції до підготовки програм та викладання зазначеного курсу.

Партнерські взаємовідносини, співробітництво держави і церкви (релігійних організацій) держава, церква та суспільство розглядають як дієвий засіб подолання упередженості, проявів релігійної нетолерантності, міжконфесійних незгод, недовіри між конфесіями, між державою і церквою, церквою і суспільством.

